

САЛАТА О.О.

ЕВОЛЮЦІЯ МУЗЕЮ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ІНСТИТУТУ В УМОВАХ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню еволюції діяльності музею як соціокультурного інституту, центру розвитку і збереження національних традицій в системі історичної пам'яті, визначенню шляхів розвитку музею в умовах сучасного світового простору.

Зміни, що відбуваються у нашій свідомості на межі ХХ-ХХІ століть, змінюють умови формування соціокультурного середовища, а в ньому зміст і форми діяльності музею. У зв'язку з цим візуалізація способів сприйняття культурно значущої інформації набуває значної ролі в сучасному суспільстві. Візуалізація пов'язана також з бурхливим розвитком масових комунікацій, що здійснює істотний вплив на різні сфери життя людини і суспільства.

Сучасна цивілізація нестримно змінює навколишнє середовище. Технічний прогрес, випереджаючи гуманістичний розвиток, визначає динаміку процесів глобалізації. Впродовж всього лише одного життя змінювалося декілька культурних епох, глобальний світ вимагає пошуку нових підходів до вирішення завдань збереження культурної ідентичності. На межі століть зміни, події в світі визначили звернення до інститутів, культурних цінностей людства, що традиційно були засобом збереження. Найважливішим завданням цих інститутів став пошук можливостей активної участі у вирішенні проблем глобального світу, пошук шляхів швидкої реакції на його зміни.

У світі, який постійно змінюється, музеї як індикатор відчують і переживають істотні трансформації в своєму змісті і діяльності. Звідси очевидно, що музейна діяльність набуває більшого соціокультурного значення: зростає роль музеїв у збереженні й інтерпретації культурної спадщини, в складних процесах соціальної адаптації і культурної ідентифікації, в освітньому процесі, в організації дозвілля.

Сучасні музеї набувають іншого змісту і форми, вони стають центрами освіти, комунікації, культурної інформації і творчих інновацій.

У сучасному світі традиції як культурний феномен, як спосіб життя, організації сьогодення і майбутнього значною мірою втрачають своє значення. Минуле стає важливим фактором розвитку самопізнання людства. Цінність минулого полягає в тому, що воно є призмою бачення майбутнього. Якщо немає минулого і перспективи майбутнього, то немає і сьогодення. Сьогодні, на жаль, відбуваються порушення спадковості між поколіннями, втрачаються стійкі зв'язки між різними культурами, розвивається відчуженість між представниками різних народів, соціальних верств і груп, що, на нашу

Салата Оксана Олексіївна, доктор історичних наук, професор Київського університету імені Бориса Грінченка.

думку, приводить до міжкультурних конфліктів. Велику стурбованість викликають різні прояви зниження культурно-нормативної бази, що може стати однією з причин гальмування цивілізаційного розвитку.

На межі століть інтенсифікуються процеси корегування ідеалів і цінностей. Для суспільства і людини залишається важливою необхідність формування ставлення до традицій, переосмислення старих і засвоєння нових ціннісних установок, що є дуже важливим для трансляції культурного досвіду між поколіннями. Музеї, в цьому ключі, стали механізмом, що повинен задовольняти ці суспільні і індивідуальні потреби.

Великого значення також набувають питання самоусвідомлення людини та її співвідношення з культурними артефактами і процесами, освоєння різноманіття духовного досвіду, доступність якого обумовлюється процесами глобалізації, відвертістю сучасних суспільств. У цьому контексті важливими також є соціальні функції музею - розробка засобів допомоги людям в культурній самоідентифікації, у їх адаптації в соціокультурному просторі, що трансформується, за допомогою зміни або корегування стереотипів, уявлень, ціннісних орієнтацій, культурних зразків.

Трансформації соціогуманітарного простору зумовлюють появу різноманітних за формою і змістом музейних комплексів, зокрема й віртуальних, музеїв. У цьому зв'язку проблемою стає розуміння соціальних і культурно-історичних закономірностей еволюції музейної справи, а також діяльності музею як соціокультурного інституту.

У контексті загальнокультурних змін трансформуються й умови діяльності музею, зростає його роль, що визначається поворотним періодом у розвитку цивілізації, актуалізацією глобальних проблем; демократизацією суспільства, залученням до культурних процесів широких верств населення; посиленням зв'язку і взаємного впливу культури, політики, економіки.

Сучасні дослідники відзначають необхідність відродження на нових засадах як сакральної сутності інституту музею, так і втрачених зв'язків з іншими соціальними інститутами культури і освіти. У Новий час в античному Мусейоні "гуманісти побачили прототип установи, де збирання, зберігання і вивчення предметів служили цілям не тільки естетичного задоволення, але також дослідницькій діяльності, освіті і вихованню".

Музей як соціокультурний і морально-етичний феномен, специфіка музейного предмета розглядалися в працях М.Б. Гнедовського, Є.М. Акулич, Л.С. Іменової. М.Б. Гнедовський розкриває соціальні функції музею. Він наголошує на тому, що функції музею тісно пов'язані між собою і перебувають у постійній взаємодії. Також, на його думку, важливу роль музей відіграє в організації вільного часу людей, а це, в свою чергу, впливає на експозиційну і культурно-освітню діяльність [1, с. 203-204].

Російський соціолог Є.М. Акулич у своїх працях розкриває можливості музею як засобу міжкультурної комунікації в регіональних культурних процесах. Він пояснює соціальні і соціокультурні функції музею як основу взаємодії музею та суспільства. Важливим у його праці є те, що він визначив і сформував концепцію створення моделі розвитку і місії музею в XXI столітті [2, с. 70-147].

Л.С. Іменова досліджує кризові явища в суспільстві і музеї в період соціогуманітарних трансформацій і глобалізації. Вона аналізує співвідношення і взаємодію феноменів інновації і традиції в музейній сфері, веде пошук балансу інновацій і традицій, що, на її думку, може стати відповіддю на питання про теперішнє і майбутнє людської цивілізації [3, с. 35].

З огляду на вищезазначене метою нашої статті є розкриття діяльності музею як осередку розвитку і збереження національно-культурних традицій в системі історичної пам'яті в період глобалізаційних процесів та змін у сучасному інформаційному просторі.

Відповідно завдання: показати специфіку музею як соціокультурного інституту, визначити його як особливу сферу дійсності, продемонструвати тенденції музейної практики в умовах глобалізації, інформаційних трансформацій, окреслити місце музею в соціокультурній системі суспільства, перспективи й умови ефективної інтеграції до неї музею.

З кінця ХХ ст. науковці, що досліджують музейну справу та музейництво загалом, осмислюють проблеми, викликані процесами глобалізації. Вони розробляють інноваційні технології і підходи, що забезпечать перспективи розвитку музею в зовнішньому середовищі, яке постійно змінюється. Йде пошук шляхів збереження культурної спадщини та традицій.

На нашу думку, музеї ХХІ століття повинні відображати зміни в етнічній самобутності, що відбуваються під впливом процесів у глобальному світі. Музеї необхідно залучати до глобальної тематики, оскільки глобальне і локальне в ньому гармонійно співіснують. Вони не тільки демонструють традиції власної культури, але і втілюють їх, протистоять негативним тенденціям глобалізації специфічністю, неповторністю колекцій і експозицій.

Більшість вчених, які досліджують проблему діяльності музею в соціокультурному просторі, вважають, що музеї володіють значним консолідуючим потенціалом через колекції, що зберігаються в них, є загальнолюдським надбанням, сприяють формуванню глобальності світосприйняття, входженню до світової культури. Наприклад, музейні зібрання Національного музею історії України складають археологічні і художні пам'ятки, колекції пам'яток первісної, античної, середньовічної культур усіх регіонів України.

Глобалізуючим чинником, що має позитивні наслідки в музейній сфері, стало створення міжнародних організацій, які об'єднують музейних працівників з їх ідеями та прагненням удосконалювати музейну справу. Першим професійним об'єднанням у цьому напрямку стала Міжнародна музейна служба, заснована в 1925 році у структурі Ліги Націй. До пріоритетних завдань ІМО відносилися: "налагодження зв'язків і контактів між музеями світу, підготовка і проведення міжнародних форумів, вироблення єдиних стандартів" [4, с. 438].

З метою популяризації музейної справи та узагальнення і передачі досвіду фахівцями всього світу у 1946 р. в Парижі було засновано Міжнародну раду музеїв (International Council of Museums - ІКОМ), яка приєдналася до ЮНЕСКО. Одним із провідних напрямів діяльності ЮНЕСКО стало формування законодавчої бази регулювання міжнародних

відносин зі збереження світової культурної спадщини. Результатом активної міжнародної діяльності у цьому напрямку стало ухвалення таких документів, як "Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту" (1954), "Конвенція про заходи, направлені на заборону і попередження незаконного ввезення, вивозу і передачі прав власності на культурні цінності" (1970).

З метою координації зусиль і підвищення стандартів у збереженні культурних цінностей за сприяння ЮНЕСКО в 1959 р. у Римі було створено Міжнародний науково-дослідний центр з консервації і реставрації культурних цінностей (Римський центр) [5, с. 444].

Сьогодні, коли глобалізаційні процеси набули широкого розмаху, наслідки соціогуманітарних трансформацій у духовній підсистемі суспільства в цілому і в музейній сфері, зокрема, далеко не однозначні. Для музею як соціокультурного інституту глобалізаційні процеси стають викликом, вносять до його практики злободенні проблеми, відбиваються на професійній самосвідомості музейних працівників.

В умовах соціогуманітарних трансформацій важливою стає необхідність збереження культурного спадку, традицій, що визначається місією музею, через інноваційні технології їх розвитку в нових соціокультурних умовах.

У той же час, не можна не визнати, що проблема національної ідентичності є дуже важливою для кожного народу чи етносу.

Оскільки етнічне і національне питання для більшості політичних об'єднань та співтовариств залишається злободенним, проблема актуалізації національних традицій музейними засобами останніми роками набуває нового акценту. Зазначена проблема виявляє, що музейна реалізація етнокультурної і національної проблематики в традиційному розумінні проходить одночасно з процесами транскультурної глобалізації, коли достатньо активними стають процеси етнокультурної локалізації. Ці процеси, на думку російського історика А. Флієра, є надзвичайно важливими, "вони підтримують необхідну культурну різноманітність людства [6, с. 182].

Питання нації, національної ідентичності та їх вияву у виставках, експозиціях, архітектурних формах музеїв, як і раніше, залишаються актуальними.

Важливе значення для збереження національно-культурних традицій у пам'яті народу в період глобалізаційних процесів має трансформація змістовного наповнення національної ідеї та її реалізації в музейній практиці. Розуміння національної ідентичності в сучасних західних країнах припускає обговорення і тлумачення власної історії, активне будівництво нових стосунків як усередині нації, так і зі світовою спільнотою. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що національна проблематика піддається змінам як важлива складова соціокультурних процесів, що відбивається в пріоритетних напрямках музейного будівництва. Національні музеї продовжують існувати, з'являються нові, проте термін національний музей в наші дні несе вже інше змістовне наповнення.

В Україні маємо не так багато музеїв зі статусом "національний". Серед них Національний музей історії України, Національний художній музей України, Національний літературний музей України, Національний музей

українського народного декоративного мистецтва. Національний науково-природничий музей НАН України та інші. Національна складова їх соціокультурної місії є визначальною, але в розумінні, адекватному сучасності. Важливим завданням цих музеїв є відображення в своїх експозиціях спільності і відмінності серед народів України, звичаї, що розділяють і об'єднують українців, питання, які хвилюють українську націю".

Сучасною для музеїв як інститутів пам'яті є проблема транснаціоналізації музейного соціокультурного простору як сутнісної тенденції глобалізації. У процесі трансформації у світове співтовариство національні перешкоди розмиваються і зникають при розгляді і вирішенні гуманітарних і соціальних проблем.

Музеї піднімають нові теми, що хвилюють весь світ, вони, справді, є глобальними. Наприклад, Музей Національний науково-природничий музей НАН України - один із найбільших науково-природничих музеїв світу, у ньому зібрано понад 30 тисяч експонатів, які розповідають про виникнення, будову та еволюцію Землі, її рослинний та тваринний світ, їх минуле та сучасне, про історію матеріальної культури племен і народів, що заселяли територію України. Ці безцінні матеріали мають велике значення не лише для наших співвітчизників, але й для всього світу, його надбання не обмежені національними рамками. Зоологічний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка і донині залишається винятково цінною науково-інформаційною системою, послугами якої залюбки користуються як вітчизняні так і зарубіжні фахівці. Протягом понад 175-річної історії музей Київського університету як заклад здобув непересічні заслуги перед світовою наукою. Він став робочим місцем для таких всесвітньовідомих вчених як В. Г. Бессер, А.Л. Андржейовський, О.Ф. Міддендорф, К.Ф. Кесслер, О.О. Ковалевський, М.О. Кричагін, О.М. Паульсон, М.В. Бобрецький, О.О. Коротнєв, В.К. Совинський, В.О. Караваєв та багато інших. Працівникам музею належить честь наукового відкриття та повномасштабного опису фауни України, зокрема, Волині, Поділля, її центральної частини, степової зони та Криму. Значний внесок музею Київського університету і у створення зоогеографічної карти світу.

Так само величезні заслуги працівників у вивченні світової ентомофауни від західноєвропейських теренів до Далекого Сходу Росії, Паміру, Азербайджану, Туркменистану, Сибіру, Північної Африки, Індонезії, Південної Америки, світової фауни прісних та морських вод (зокрема Дніпра, озера Байкал, Середземного, Червоного, Чорного, Азовського, Каспійського морів тощо), фауни риб, птахів та мишоподібних гризунів Палеарктики. До здобутків музею, безперечно, належить створення сучасних засад еволюційного вчення та з'ясування важливих закономірностей онтогенезу тварин, значний внесок в теорію походження багатоклітинних організмів, відкриття механізму роботи зябрових покришок у риб.

Протягом ХХ ст. у всьому світі отримав широкий розвиток і набув великої популярності новий тип музею - музей просто неба. Останніми роками все більше розповсюджується погляд на музей як на найважливіший ресурс розвитку території. Просторова активність музеїв, що долає інституційні рамки, неминуче поєднується з соціальною експансією, що

найяскравіше виявляється у феномені "відкритого музею". Експонати в таких музеях починають сприйматися більш ніж музейний предмет, вони несуть значне смислове і символічне навантаження, а утворений ними комплекс або колекція стають своєрідним історичним документом конкретного місця, його культури, історії і навколишнього середовища.

Активно інтегруючись у суспільство, музеї розширюють свою освітню функцію. Створення інтерактивних експозицій, впровадження музейно-педагогічних методик, що передбачають ознайомлення з простором музею, сприяють подоланню пасивно-споглядальних форм сприйняття музейної інформації. У наші дні пріоритетною аудиторією музею будь-якого вигляду і профілю є діти різного віку. Розвиток дитячого напрямку в музейній педагогіці привів до створення особливого типу - Дитячого музею, - всі різновиди якого орієнтовані на багатоканальну і різнорівневу інтеграцію цих установ в навколишній соціум.

Одночасно з розвитком музейної комунікації стрімко зростає міжмузейний інформаційний простір. На практиці відвідати переважну більшість музеїв уже можна, ставши користувачем електронного музейного співтовариства - через інтернет-сайти музеїв. При цьому багато хто з них побудований на принципах інтерактивності і динамічного оновлення інформації, що створює можливості для діалогу і комунікації.

Особливого значення набувають пошуки загальної європейської ідентичності, що відбивається в орієнтації нових музейних проєктів на загальноєвропейське осмислення історії. Загальноєвропейська тематика реалізується не тільки в національних музеях України, прикладом чому є виставка, що відбулася 15 травня 2012 р. в Кіровоградському обласному художньому музеї, де було розгорнуто експозицію художніх творів до Дня Європи. 10 лютого цього ж року в Музеї сучасного образотворчого мистецтва України відбувся семінар "Музейний досвід Франції. Новий погляд на підготовку та проведення виставок". Зустріч було організовано спільно із громадським об'єднанням "Український центр розвитку музейної справи" та Французьким культурним центром.

Важливим засобом контактів між музеями не лише в Україні, а й з музеями інших країн є інформаційні технології, які також сприяють інтеграції музеїв до світової практики. Сьогодні в Україні вже декілька сотень музеїв створюють віртуальні експозиції в мережі Інтернет, серед них експозиції Історико-меморіального музею М. Грушевського, Музею Уласа Самчука, Музею Гетьманства, Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття, Музею писанкового розпису в Коломійі, Музею історії Острозької академії, Національного музею "Чорнобиль", Музею скла у Львові, Музею волинської ікони, Музею історії та культури євреїв Буковини та ін.

Для сприяння популяризації музейних експонатів створено один з найбільших українських культурологічних ресурсів [7] в мережі Інтернет під назвою "Пам'ятки України", що діє сьогодні під назвою "Українська спадщина", присвячений питанням культури, історії, архітектури, мистецтва та ін. [8], Каталог "Ресурси Українського Інтернет", де можна не тільки знайти необхідну інформацію, але і розмістити дані про ваш сайт [9].

Офіційний сайт Фундації "Культурна спадщина України" містить віртуальний музей історії трипільської культури, виставку експонатів музею. Сайт "Україна - Русь" присвячений історії Русі, України і містить у собі сучасні дослідження з історії України, географічні карти, історію розвитку грошей на Русі та ін. [10].

Таким чином, музеї України знаходяться на шляху інтеграційних процесів, що відбуваються у світі, працівники музеїв вивчають тенденції розвитку сучасного музеєзнавства, використовують можливості інформаційних технологій, розробляють технології збереження власної культурної спадщини в період соціогуманітарних трансформацій.

Важливим для українських музейних працівників є досвід європейських фахівців, де постійно розробляються нові ідеї трансформації музеїв у глобальному світі. У цьому контексті цікавим є досвід перетворення національних музеїв на загальноєвропейські. Так, в італійському Туріні Музей Європи відходить від традиційних принципів роботи, тут переважають функції зберігання зі створенням умови для комунікації, що перетворює його в інформаційний центр з мультимедіа-пропозиціями. Традиційна колекція Музею італійського руху за об'єднання в XIX ст. стала основою нового спільного для європейських музеїв проекту Музею європейських визвольних рухів за об'єднання [11, с. 36].

Етнографічні музеї Європи також проявляють тенденцію до трансформації в загальноєвропейські музеї. Наприклад, Музей етнографії в Берліні перетворений в Музей європейської культури. Музейні предмети, що відображають історію народів Німеччини, одночасно висвітлюють історію всієї Європи. У Франції Паризький музей народних мистецтв і традицій став основою для загальноєвропейського музею народного мистецтва, оскільки у ньому зібрані твори більшості країн Європи [12, с. 37].

Сьогодні у Європейському просторі переважає тенденція осмислення різного, але схожого досвіду кожного з європейських народів як загального. Це має велике значення як для формування національної пам'яті кожного народу, так і для подолання протиріч і ворожості між країнами, які за тих чи інших причин довгий час перебували у стані протистояння.

На сучасному етапі перед кожною країною стоїть завдання сприяти збереженню ідентичності і в той же час бути активними учасниками процесу глобальних соціогуманітарних трансформацій. Звідси перспективним для музеїв стає завдання вивчення і музейної інтерпретації нових ідентичностей в рамках глобалізації. На думку Розмарі Байер де Хаан, Генерального секретаря Міжнародного комітету ІКОМ музеїв і колекцій археології й історії (ІСМАН), у період, коли формується самосвідомість народу чи етнічної групи, головним завданням сучасного музею стає реагування на бажання всіх народів, що живуть у конкретній країні чи європейському, світовому співтоваристві, усвідомити власну ідентичність [13, с. 20].

Хочемо ми того чи ні, ми повинні усвідомлювати себе не лише як представники якогось конкретного етносу, народу, але й як європейці, і, що найважливіше як громадяни світу. У цьому контексті перед музеями стоїть завдання відобразити не лише особливості наших культурних надбань, а показати їх схожість взаємозв'язок, інтеграцію кожної культури в світовий досвід.

Український народ вважає свою історію невід'ємною частиною європейської та світової історії, з огляду на це завданням музеїв є не просто відкриття чужої культури, а відкриття власної, але в контексті розвитку світової. Музеї повинні відігравати визначну роль у розвитку нової свідомості сучасної людини, коли, ідентифікуючись, вона уособлює себе невід'ємною частиною світового товариства. Музеї повинні побудувати експозиційні матеріали та науково-фондову роботу таким чином, щоб повідомити про власні традиції, культуру всьому світові. Словами німецького історика культури Г.Белтінга "Мова йде не про те, щоб зрозуміти інших, а щоб самим стати носієм нової самосвідомості, здібними до діалогу у сфері інших культур, до діалогу з сучасним світом" [14, с. 4-18].

1. Гнедовский М.Б. Социальные функции музея: споры о будущем (материалы дискуссии в отделе музееведения НИИ культуры) / М.Б.Гнедовский // Музееведение. На пути к музею XXI века. - М., 1989. - 224 с.
2. Акулич Е.М. Музей как социальный институт: монография / Е. М. Акулич. - 2 -е изд., доп. и испр. - Тюмень: РИЦ ТГАКИ, 2009. - 280 с.
3. Именнова Л.С. Музей в глобальном мире: инновации и сохранение традиций / Л.С. Именнова. - № - 24, 2011. - С. 34-38.
4. Юренева Т.Ю. Музей в мировой культуре / Т.Ю. Юренева. - М.: "Русское слово - РС", 2003. - 535 с.
5. Юренева Т.Ю. Музей в мировой культуре / Т.Ю. Юренева. - М.: "Русское слово - РС", 2003. - 535 с.
6. Флиер А.Я. Некультурные функции культуры / А.Я. Флиер. - М.: МГУКИ, 2008. - 272 с.
7. url - <http://www.lavra.kiev.ua/>
8. url - <http://www.heritage.com.ua>
9. url - <http://www.ipages.katalog.com.ua>
10. url - <http://www.ukrayinarus.cjb.net>
11. Именнова Л.С. - Музей в глобальном мире: инновации и сохранение традиций / Л.С. Именнова // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. 2011. - № 24. - С. 34-38.
12. Там само.
13. Байер де Хаан Р. Постнациональное, транснациональное, глобальное? О настоящем и перспективах исторических музеев / Р. Байер де Хаан // Музей как сообщество в условиях глобализации. - М.: ИКОМ, 2002. 171 с.
14. Белтинг Г. Музей как средство информации / Г. Белтинг // Музей как сообщество в условиях глобализации. - М.: ИКОМ России, 2002. - 171 с.

Салата О.А. Еволюція музею як соціокультурного інституту в умовах процесу глобалізації

Стаття посвячена освітленню еволюції діяльності музею як соціокультурного інституту, центру розвитку і збереження національних традицій в системі історичної пам'яті, визначенню шляхів розвитку музею в умовах сучасного світового простору.

Salata O.O. Evolution of museum as a cultural socio in the conditions of process of globalization

The article is devoted illumination of evolution of activity of museum as a cultural socio institute, to the center of development and maintainance of national traditions in the system of historical memory, to determination of ways of development of museum in the conditions of modern outer space.

Отримано 27.03.2013